

*Русанова І. В.,
кандидат архітектури,
доцент кафедри містобудування
Інституту архітектури
НУ «Львівська політехніка»*

*Дубина В. І.,
начальник архітектурно-планувальної майстерні
Державного інституту проектування міст
«Містопроект»*

*Склярова І. В.,
головний архітектор проектів
Державного інституту проектування міст
«Містопроект»*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІСТОБУДІВНОГО ПРОЕКТУВАННЯ У ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

З нагоди ювілейної дати від заснування «Діпромiсто» з'являється привід осмислити роль і значення першого та головного форпоста вітчизняного містобудування. Досвід містобудівного проектування підказує нам проблеми, що виникають на кожному етапі і залежать від соціально-економічної ситуації країни, містобудівної політики, організації процесу містобудівної діяльності. Тому ці проблеми доцільно розглядати в історичній послідовності містобудівної практики на прикладі регіональних інститутів, одним з яких є Львівська філія «Діпромiсто» * – базова проектна організація Західного регіону України. Заснована в 1955 р. на базі реорганізованого Облпроект, Львівська філія набирала обертів у своєму кількісному зрості та розширенні проектної діяльності, пік якої припадав на 60–80-ті роки минулого століття [1].

Це був період стрімкого становлення в західних областях України промислових підприємств з потужною виробничою базою, що супроводжувалось значним збільшенням населення, великими обсягами нового житлового будівництва, що привело до територіального росту Львова і обласних центрів регіону. Ці обставини виставляли нові завдання перед містобудуванням, яке зосереджувалось не тільки на вирішенні локальних внутрішньоміських завдань, але й поширювалось на крупні житлові райони і мікрорайони, міста і поселення.

* В 1988 р. Львівська філія «Діпромiсто» виділилася в окремий інститут «Укрзахідцивільпроект», а в 1993 перейменована в інститут «Містопроект»

На виклик часу у вирішенні зростаючих проблем містобудування у складі Львівської філії Діпромiста в 60-х роках створюється архітектурно-планувальна майстерня на чолі з видатним архітектором-містобудівельником Ярославом Новаківським. Діапазон містобудівного проектування у ній був дуже широким – від локальних містобудівних рішень окремих фрагментів міста до генпланів обласних центрів: Ужгорода, Луцька, Чернівців. Географічно ці роботи охоплювали західний регіон України – міста і поселення Львівської, Волинської, Рівненської, Івано-Франківської, Тернопільської, Закарпатської і Чернівецької областей.

У ті часи сформувалось розуміння змісту містобудування як складної міждисциплінарної системи знань, яка об'єднує знання в сферах архітектури, економіки, географії, геології, екології, соціології, етнографії, історії та археології, гігієни та санітарії, прикладних інженерних наук (транспорт, інженерне забезпечення) та землеустрою. Свідченням такого підходу може слугувати розроблений проект центральної частини Львова під керівництвом Я. Новаківського, який залучив до його виконання істориків, реставраторів, фахівців з ландшафтної архітектури, університетські кафедри. Заслуга львівських архітекторів - містобудівників полягає, насамперед, у тому, що в умовах жорсткого ідеологічного і адміністративного тиску їм вдалося зберегти історичне середовище, його самотність і неповторність.

Висока фаховість львівських містобудівників, що була втілена у численних проектах, створила підґрунтя для розроблення генплану м. Львова, розпочатого у 1980 р.

Центральному інституту «Діпромiсто» належить провідна роль у справі містобудівного проектування, яке регламентується державними програмами щодо планування і забудови населених місць і територій, нормативними матеріалами і стандартами, що коригуються згідно змін соціального запиту.

Містобудівні процеси в регіонах направлялися і керувалися функціонуючими на той час науково-дослідними інститутами – центральними (московськими), а в союзних республіках, зокрема, в Україні – «Київ-НДМістобудування», «НДІ теорії та історії архітектури і містобудування», де узагальнювався досвід практичного проектування, напрацьовувалися нові методики, регулярно видавалися збірники наукових праць, що дозволяло рядовим проектувальникам бути в курсі актуальних досягнень в цій сфері.

Особливо слід відзначити роботу технічного відділу в структурі інституту «Діпромiсто». Цей відділ, не проводячи власних досліджень і не продукуючи наукових праць, узагальнював теоретичні напрацювання

інших організацій та на основі досвіду практичної роботи своїх планувальних майстерень формував внутрішні стандарти і рекомендації для містобудівного проектування, які стали його методичною основою практично для всіх архітекторів-містобудівників, створивши ефективну систему інформаційного забезпечення для всіх філій.

Важливою складовою містобудівної діяльності було районне планування, де проявляла себе комплексна міжгалузева природа містобудівного проектування. Маючи за цільову установку розміщення продуктивних сил і раціональне використання земель, програма комплексного розвитку територій вже тоді відповідала європейським стандартам. Основи районного планування, започатковані в Діпромості, поширювалися на регіони, враховуючи їх специфіку. Так, у львівській філії був виконаний проект групи адміністративних районів довкола Львова за допомогою і за участі вчених-практиків І. Фоміна, В. Нудельмана, Г. Фільварова, Є. Ключніченко, якими були розпочаті теоретичні і практичні роботи з проектування приміських зон і агломерацій, використовувались системні підходи і кількісні методи проектування.

Значно зрослий обсяг містобудівних процесів випереджав їх кадрове забезпечення. Дефіцит кваліфікованих кадрів був особливо відчутний в периферійних містах і селищах. Посади районних, а часом і міських архітекторів обіймали землевпорядники, геодезисти, будівельники, що не могло позитивно відобразитись на прийнятті рішень. Серйозні проблеми виникали і в управлінні містобудівною діяльністю, коли в ряді випадків архітектори-містобудівельники приймали рішення в умовах жорсткого тиску партійної дисципліни та пануючого культу типового проектування, які часто нівелювали найсміливіші задуми.

Характер виконуваних широкомасштабних проектних робіт підвищував значення інституту «Діпромосто» і регіональних проектних інститутів. Концентрація містобудівної діяльності в декількох організаціях – центральних інститутах з розгалуженою системою філій по всій Україні по суті є монополізацією містобудівного проектування, але для вирішення проблем, пов'язаних з державними і суспільними інтересами така організація процесу, можливо, є найбільш ефективною.

Методика проектування того часу не була досконалою – відчувався брак інформаційної бази, введені громіздкі обґрунтування містобудівних рішень, спроби впровадження ЕОМ не давали бажаного ефекту. Але висока значущість містобудівних робіт того часу вселяла надію на перехід до нового якісного стрибка в роботі містобудівників-проектувальників.

Початок 90-х років – період переходу до іншої соціально-економічної формації та ринкових відносин кардинально змінив процес містобу-

дівного проектування: спочатку відбувався рух по інерції – завершення раніше розпочатих робіт, зрідка – замовлення нових. З наближенням до 2000-го р. кількість нових замовлень неухильно зменшувалась.

Практично була знищена система територіального планування із припиненням централізованого фінансування на регіональному і місцевому рівнях, а оформлення документації на земельні ділянки і проектування перейшли до окремих структур [2]. Генеральні плани, розроблені раніше на засадах планової економіки, втратили свою актуальність і вважалися пережитком старої системи. Визначальним є те, що у деяких керівників від архітектури склалося переконання у непотрібності генеральних планів взагалі. Підсилювало такі переконання послаблення або повна втрата державного контролю за розробленням та реалізацією містобудівної документації. У багатьох випадках проектування і будівництво окремих споруд відбувалось без погодження і всупереч рішенням генплану.

Поступове відродження містобудування почалось з настанням нового тисячоліття, але здійснювалося воно з певними «перекосами». Практично всі види містобудівної документації замінило містобудівне обґрунтування, в якому могла «обґрунтовуватись» зміна до генплану, що спричинило анархію і всездозволеність у містобудуванні.

Подолання хаосу у містобудівній діяльності стало можливим при удосконаленні порядку її погодження і затвердження містобудівної документації. Велику роль зіграло прийняття законодавчих актів у сфері містобудування, серед яких слід відзначити Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності», де встановлено порядок обов'язкового розроблення генеральних планів, детальних планів територій [3, 4]. Серед найбільш крупних робіт «Містопроєкта» того періоду є завершення генпланів Львова, Чернівців, Червонограда, Сокаля, Ковеля, Хуста тощо.

Реалізація нової містобудівної політики в управлінні використанням міських земель, узгодження інтересів держави, суспільства, територіальних громад, інвесторів, населення, згідно закону України, здійснюють місцеві плани зонування (зонінг), які є в активі розробок «Містопроєкта». Виконані такі роботи для Львова, Чернівців, Червонограда.

Характерною рисою організації містобудівного проектування на даному етапі у Західному регіоні та в інших містах України є те, що розробленням містобудівної документації займаються численні фірми, (серед них є далекі від містобудування), які в попередні роки отримали ліцензії.

З ліквідацією ліцензування більшу частину містобудівних проектних робіт виконують приватні землевпорядні фірми, в яких працюють «новоспечені сертифіковані» архітектори і на демпфінговій основі отри-

мують замовлення на розроблення генеральних планів малих міст і практично всіх сільських населених пунктів.

Система сертифікації не забезпечила очікуваного ефекту, а навпаки – в більшості випадків посприяла отриманню сертифікатів нефахівцями і непрофесіоналами. Ця система фактично переросла в комерційний захід, при якому після проходження навчальних курсів (які до речі, організовані на високому професійному рівні) і здачі іспитів не усувається можливість допуску дилетантів до проектної справи.

Сертифікація стала відчутним ударом для «Містопроекту» і, очевидно, для всієї системи містобудівного проектування, до якого долучились «осертифіковані» архітектори, часто без досвіду практичної проектної роботи в сфері містобудування, вчорашні службовці архітектурних управлінь і відділів, геодезичні і землепорядні фірми тощо.

На даний час, на жаль, можна констатувати, що в розумінні більшості з них із великого переліку складових містобудівного проектування, багатогранного і багатоаспектного, залишився лише землеустрій. Простіше кажучи, своє завдання вони бачать у розподілі території на ділянки для їх подальшої приватизації.

Накопичений потенціал проектних інститутів втрачається також із-за існуючої податкової системи. Завдяки великим податкам вони програють по цінових пропозиціях малим архітектурним фірмам. Наприклад, частка державного інституту «Містопроект» в розробленні генпланів населених пунктів Львівської області у 2015 році складає лише 10–15%.

У викладених вище проблемах не можна оминати тему підготовки фахівців містобудівної спеціальності. Із-за відсутності стабільності містобудівних процесів у сучасних умовах немає обґрунтування кількісної потреби цих фахівців.

Зараз намітилась така тенденція, що кафедри містобудівного профілю, що існують у значних обласних центрах України, готують кадри переважно для свого регіону.

У Західному регіоні України фахівців з містобудування і ландшафтної архітектури готують: Національний університет «Львівська політехніка» (Львів), Національний лісотехнічний університет України (Львів), Івано-Франківський університет права ім. Короля Данила Галицького (Івано-Франківськ), Луцький національний технічний університет (Луцьк).

Після закінчення навчання студенти, що попадають в крупні проектні інститути, набувши там досвіду професійної роботи, на жаль, покидають їх, переходять до інших фірм на вигідніше оплачувану роботу.

Розповсюдженим явищем є те, що студенти старших курсів суміщають навчання з роботою, не завжди проектною. Це звичайно шкодить

набуттю ними знань і навичок в архітектурній школі. Ще не знайдено шляхів виправлення такого положення. Очевидно, рішення цієї проблеми лежить в площині адаптації до сучасних умов: більш суворого підходу до оцінювання знань, а також – до залучення найбільш здібних студентів до роботи в архітектурно-містобудівних майстернях, де працюють викладачі-практики.

Багаторічний досвід підготовки фахівців на кафедрі містобудування «Львівської політехніки» показує позитивні результати в модернізації завдань, зміни об'єктів проектування, виконання містобудівних проектів за реальними програмами на конкретній ситуації [5].

Важливою складовою у роботі Львівської містобудівної школи є зв'язок з вищими навчальними закладами Європи, (зокрема – Польщі і Австрії), організація воркшопів для сумісного виконання концептуальних проектів.

Аналіз викладених вище проблем приводить нас до розуміння того, що вони викликані перехідним періодом у містобудівному проектуванні в становленні нових підходів до розробок проектної документації, введення сучасних технологій і в загальній організації проектної діяльності. У цьому складному процесі подолання проблем можливо спільними зусиллями всіх ланок, задіяних в сфері містобудування: науковців, фахівців-практиків, органів управління. В цій ситуації важливу роль відіграє інститут «Діпромiсто», роботи якого завжди викликають великий резонанс у громадськості і зацікавленість у професіоналів своїми новітніми підходами до вирішення містобудівних проблем і глибоким розумінням процесів суспільних перетворень.

Список літератури

1. Дубина В. І. До історії Львівської філії Діпромiсто / В. І. Дубина // Збірник наукових праць. Досвід та перспективи розвитку міст України, присвячений 70-річчю інституту «Діпромiсто» – К.: ДП УДНДПМ «Діпромiсто», 2000. – С. 38.
2. Олійник І. М. Плануймо територію / І. М. Олійник // Журнал «Строительство и реконструкция». – № 3. – 2006. – С. 13 – Електронний ресурс. – Режим доступу / <http://www.stroyrec.com.ua>.
3. Куйбіда В. С. Територіальне планування в Україні: Європейські засади та національний досвід / В. С. Куйбіда, Ю. М. Білоконь. – К.: Логос. 2009. – С. 99–102.
4. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності».
5. Русанова І. В. Реальне проектування у підготовці архітектора-містобудівника / І. В. Русанова // Збірник наукових праць «Досвід та перспективи розвитку міст України. Підготовка архітекторів містобудівної спеціальності». – К.: ДП УДНДПМ «Діпромiсто», 2004. – С. 123–133.